

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ  
ХАРКІВСЬКИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ ім. Г. С. СКОВОРОДИ

На правах рукопису

ПШИБСА Ганна Василівна

НАУКОВО-ТЕХНІЧНА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН  
РАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Спеціальність 09.00.11 - соціальна філософія

А в т о р е ф е р а т  
дисертації на здобуття наукового ступеня  
кандидата філософських наук

Харків - 1993

Дисертація виконана на кафедрі філософії Харківського Інституту радіоелектроніки ім. М. К. Янгелла.

- Науковий керівник - доктор філософських наук,  
професор В. С. ПОЛІКАРПОВ
- Офіційні опоненти - доктор історичних наук,  
професор В. І. АСТАХОВА
- кандидат філософських наук  
В. М. НІКОЛАЄВСЬКИЙ
- Провідна організація - Харківський Інженерно-економічний Інститут

Захист відбудеться "11" травня 1993 року об 14.00  
годині на засіданні Спеціалізованої ради К. ІІЗ. 24. 03 Харківського педагогічного Інституту ім. Г. С. Сковороди за адресою: 310168, Харків-168, вул. Блюкера, 2, ауд. А-221 (зал засідань).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Харківського педагогічного Інституту ім. Г. С. Сковороди.

Автореферат розіслано "9" квітня 1993 року.

Вчений секретар  
Спеціалізованої вченої ради

*В. В. Корченко*

В. В. Корченко

ЛНБ України ім. В. Стефаніка



00803099 (Т)

ЛНБ ім. В. Стефаніка  
АН України

## ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасний етап розвитку нашого суспільства характеризується інтенсивним процесом інтеграції науки, техніки, виробництва. Наука, зберігаючи своєрідність, перетворилася у велику галузь суспільного виробництва наукових знань. Особливого значення за сучасних умов набуває підвищення її ефективності. Одним з головних подій, що визначає долі людства та його культури, є технологічна революція, значення якої виходить за її межі.

Цілком природно, що в умовах повсякденного проникнення науково-технічного прогресу в усі сфери людського буття, вирішальне значення має діяльність, яка безпосередньо пов'язана з його розвитком. Тому велику відповідальність суспільство покладає на науково-технічну інтелігенцію, яка є рушійною силою розвитку науки. Оптиміальне використання творчих можливостей науково-технічної інтелігенції – одна з найважливіших передумов успішного вирішення завдань, пов'язаних з оновленням та розвитком суспільства.

При переході від планового до ринкового суспільства, який ґрунтується на приватній власності, на товарно-грошових відносинах, великий шар науково-технічної інтелігенції, що був засекречений у військово-оборонній та космічній промисловості, відіграє одну з провідних ролей у головних проблемах соціальної діяльності.

Крім того, соціальна практика другої половини ХХ століття показала, що сучасний науково-технічний прогрес не тільки радикально перетворює природу, суспільство, людину, але й може принести трагічні наслідки в розвиток всієї цивілізації, тим самим, породжуючи глобальні проблеми сучасності.

За таких умов підвищується відповідальність вчених за свої відкриття та їх гуманістичну спрямованість.

Саме діяльність науково-технічної інтелігенції визначає темпи розвитку науково-технічної революції, підвищуючи ефективність суспільного виробництва, впливає на вирішення актуальних проблем сучасності та запобігання їх негативних наслідків.

Ступінь розробленості проблеми. Проблемам суті інтелігенції, її місця в соціальній структурі суспільства, суспільство-знавцями приділено багато уваги. Ця тема завжди знаходилася у полі зору радянських вчених. Досить згадати роботи 20-х, 30-х

років, присвячені її розробці. Але особливо зріс інтерес до цієї теми у процесі сучасного буржуазного розвитку науково-технічної революції.

Всі чималі філософсько-соціологічні праці щодо інтелігенції можна поділити на чотири групи.

До першої групи слід віднести публікації, присвячені аналізу загальних проблем соціальної структури суспільства, де показано, що визначною рисою тієї чи іншої соціальної групи, включеної в інтелігенцію, виступає її економічна природа, економічна сутність, обумовлені функції, інтереси, направленість діяльності. Значний внесок у вивчення цього питання внесли А.С.Кружмалев, Н.А.Аїтов, Ф.Р.Шіліпов, Н.Руткевич та ін.

Другу групу праць складають ті, які безпосередньо вивчають проблеми інтелігенції. Обґрунтовується виділення інтелігенції в соціально-економічну групу, визначається природа, закономірності її становлення. Характер праці, визначне місце в історично-конкретній системі виробництва, своєрідна роль у суспільних відносинах зумовили наявність самостійної, цілісної, відмінної від робітничого класу та від селянства соціальної верстви - інтелігенції.

Зсім цим питанням присвячені праці П.П.Амеліна, В.І.Астахової, Р.О.Карапетяна, Ц.А.Степаняна, Л.Я.Смолякова, Р.Г.Яновського, Ф.Р.Шіліпова та багатьох інших.

Третя група належить до аналізу науково-технічного прогресу взагалі, його природи, джерел розвитку, його все зростаючого впливу на різноманітні процеси, які відбуваються у світі. Проблеми розвитку науки і техніки пов'язуються з людиною, від діяльності якої він залежить. Аналізуються питання про те, як науково-технічний прогрес істотно змінює соціальну структуру суспільства, посприяє інтелектуалізації суспільної праці (Л.В.Сохань, Є.І.Головаха, А.Н.Малахов, П.Н.Пестеров, М.І.Вішневський та ін.). Для теми нашого дослідження ця група робіт мала важливе значення.

І четверта група праць безпосередньо відноситься до теми даної дисертації. Вони присвячені саме проблемам науково-технічної інтелігенції (Ц.Р.Розенберг, В.Ф.Сбитов, С.Н.Викова, В.І.Чупров, Л.Н.Добробоков, Г.Н.Соколова, І.О.Мартинук та ін.).

Всі ці праці є значним внеском у вивчення проблеми науково-технічної інтелігенції.

Втім слід відзначити, що в усіх зазначених чотирьох групах праць немає чіткого, єдиного погляду щодо самого поняття науково-технічної інтелігенції, визначення її місця в соціально-класо-

вій структурі. Крім того, якщо в цілму з питань інтелігенції за останні роки з'явилось чимало фундаментальних монографій, то помітних робіт, де комплексно розглядається проблеми науково-технічної інтелігенції у загальнофілософському плані, недостатньо.

Саме це, враховуючи значення вказаної групи інтелігенції для суспільного розвитку, з одного боку, а також недостатнє її вивчення, - з іншого, зумовило вибір теми дисертаційного дослідження.

Теоретико-методологічну основу дослідження складають фундаментальні положення і принципи теорії та методології соціальної філософії. В дисертації використовуються визначні праці та методи дослідження вітчизняних і зарубіжних філософів, соціологів, політологів.

Автором узагальнено, нарівні з соціально-філософським, значний публіцистичний та літературний матеріал, який використовується як емпірична база та ілюстрація основних теоретичних положень.

Мета і завдання дослідження - вивчити одну із соціально-професійних груп інтелігенції - науково-технічну - і з'ясувати сутність її соціального призначення та ефективного соціального використання.

Мета конкретизується у наступних завданнях:

- показати історичне місце радянської інтелігенції;
- розкрити природу виникнення науково-технічної інтелігенції, її суть і функції;
- обґрунтувати значення науково-технічної інтелігенції в суспільстві в цілому, у світовому розвитку;
- показати специфіку цієї соціально-професійної групи, її співвідношення з іншими групами інтелігенції.

Наукова новизна дослідження полягає у спробі комплексного аналізу феномена науково-технічної інтелігенції:

- суттєво уточнюється поняття науково-технічної інтелігенції. По-перше, науково-технічна інтелігенція, у власному розумінні цього слова, розглядається як єдина соціальна група працівників розумової праці, а не дві - наукова і технічна. По-друге, мова йде про фахівців в галузі технічних і природознавчих наук (а не суспільних та ін.), зайнятих науковими дослідженнями та розробками. Їх власне, це працівники, які створюють та удосконалюють на базі науки техніку і технології виробництва.

Суть такого тлумачення полягає у тому, що науково-технічна інтелігенція розглядається не як конгломерат різних суспільно-професійних категорій працівників (техніків, ІТР та ін.), а як єдина інтегрована соціальна група, функціональним змістом якої є наукові дослідження та розробки, що мають націлену мету – розвиток техніки, впровадження її в матеріальне і духовне виробництво;

- пропонується новий підхід щодо дослідження проблем інтелігенції, у тому числі науково-технічної, який дає змогу показати її реальний стан у суспільстві радянського періоду, всупереч існуючому догматичному підходові, що знайшов відтворення в літературі про безпроблемне її існування;

- визначено джерела негуманного відношення до інтелігенції, корінь яких міститься у тоталітарній адміністративно-командній системі;

- показано селективне ставлення до окремих груп науково-технічної та гуманітарної інтелігенції, що пов'язане з інтересами бюрократичної системи до її вигивання, насамперед, військово-оборонної промисловості;

- обгрунтовано думку про те, що діяльність науково-технічної інтелігенції, з одного боку, сприяла падінню адміністративно-бюрократичної системи в країні, а з іншого боку, – породженню нових суспільних відносин.

Науково-практичне значення дослідження. Розробка проблем, поставлених у дисертації, сприяє розкриттю сутності, специфіки і значення науково-технічної інтелігенції для розвитку суспільства, що дозволяє усвідомити дійсні потенційні можливості в діяльності цієї соціальної групи.

Теоретичні положення і практичні рекомендації, напрацьовані під час дослідження даної проблеми, стають основою для прогнозування розвитку чисельності і професійно-кваліфікаційного складу спеціалістів, удосконалення підготовки спеціалістів у вищій та середній спеціальній школі, зміцнення зв'язків в науки і виробництва, вирішення інших проблем, що мають народногосподарське значення.

Апробація дослідження. Результати дисертації викладалися автором у виступах на теоретичних семінарах кафедри філософії Харківського інституту радіоелектроніки, Харківського державного інституту культури. Окремі положення роботи висвітлено у тезах матеріалів конференції, у депонованій статті.

Структура дисертації - вступ, три розділи, висновки та список використаної літератури.

## ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність теми, розглядається стан її розробки в науковій літературі, визначається тема і завдання дослідження, висвітлюється наукова новизна і науково-практичне значення проведеного дослідження, показані форми апробації роботи.

У першому розділі - "Місце інтелігенції в радянському суспільстві" - розглядаються проблеми становлення і розвитку діяльності інтелігенції у радянському суспільстві.

Інтелігенція - соціальна група трудящих, що мають вищу або середню спеціальну освіту, професійно пов'язані з одним із видів суспільної праці - духовної, розумової, на відміну від матеріальної фізичної праці. Інтелігенція історично складалася як міжкласовий шар, призначення якого - виконання особливих розумових функцій різноманітної складності. Тому, визначаючи її за соціальною ознакою, необхідно вказувати на її місце у соціальній структурі, професійну участь у суспільній праці.

Тлумачення поняття "інтелігенція", що використовується в літературі, спрощене до соціологічного поняття лише розумової праці, впливає із характеру, змісту та продукту її праці. У цьому смислі воно вживається і в даному дисертаційному дослідженні.

У роботі подано історичний матеріал, що розкриває процес становлення радянської інтелігенції. Необхідно вважати вражаючим успіхом радянської влади, а зовсім не природною і тривіальною подією той факт, що в країні вдалося забезпечити спалюваність у розвитку науки, поєднати патрістичну ідеологічно ворожу більшовикам стару наукову інтелігенцію та революційну молодь з її крайніми поглядами у відношенні до старої культури.

З кінця 20-х років у СРСР почала складатися командно-адміністративна система, що привело до утворення бюрократичних, догматичних, волюнтаристських методів життєдіяльності, свавілля. Сталін, з його підозрілістю, нетерпимістю до думачих, ініціативних людей, поряд зі своїми політичними супротивниками, постійно принижував усіх тих, хто мав чи міг мати власну думку: діячі в мистецтва, учених, інженерів, що, в свою чергу, приводило

до зниження інтелектуального потенціалу країни.

З початку 30-х років сталінські репресії охоплювали різні соціальні групи, але в більшій мірі це стосувалося інтелігенції. Складалася і повсюдно насаджувалася сліпа віра у марксизм, всякий відхід від якого карався. Наука в соціально-ідеологічному плані деформувалася, верх у ній брали кар'єристи, які підміняли зміст демагогією. Одні вчені фізично були знищені, інші були змушені припинити свою діяльність, багатьом доводилося гностосуватися.

Але функціонуючий апарат не міг не враховувати ролі та значення інтелігенції в суспільстві, особливо науково-технічної, тому керівництвом партії приймалися заходи, спрямовані на активізацію її діяльності. Виходячи з цього, в 30-ті роки продовжували здійснюватися різні заходи, спрямовані на розширення системи освіти і створення нової радянської інтелігенції. Але у країні не було тих сил, що гідно оцінили б значення самої інтелігенції.

У роки стагнації, коли були митком реалізовані рішення XX з'їзду партії, діяльність звороту спрямовувалася насамперед на апологетику існуючого ладу. Реально компетентність не визнавалася, а ініціатива не підтримувалася і не зохочувалася. Роздрібнена на осередки, наука була втиснута у жорсткий каркас адміністративно-командної системи, стала її невід'ємною частиною. Від чужих, небажаних бюрократичних методів керівництва, нерідкого нав'язування напрямків дослідження, котрі не відповідали логіці власного розвитку і сама наука, і науково-технічна інтелігенція, зазнали чималої шкоди. Інтелігенція нерідко виконувала не свої істинні наукові функції. Її завданням ставало обґрунтування волюнтаристських рішень, висунутих адміністративною практикою. Все це багато в чому сприяло деформації ціннісних орієнтацій учених, привело до послаблення ефективності наукової діяльності. Такий вплив панівних відносин на традиції і стиль роботи, саме життя вчених, привів до того, що первісно притаманний науці демократизм, який склався в історичному її розвитку, а також у перші роки радянської влади, почали деформуватися.

Організація науки не дозволяла до кінця розкрити її дійсні потенціал. На відставання науки, насамперед, вплинули трагічні втрати та жорсткі умови існування наукової інтелігенції на період культу особи, що породжувало примітив ліценківщини та інших монстрів від науки.

Наукова діяльність не може успішно розвиватися довгий час за умов тоталітарного режиму, де вона поступово набуває всіх його негативних якостей. Тоталітарний режим ґрунтується на бюрократії, тому і наука бюрократизується. Як наслідок цього, великі перешкоди на шляху до розвитку діяльності сучасної інтелігенції є глибоко вкорінені в ній самій бюрократичні форми і традиції. В трагічних умовах життя нашого суспільства вони сприяли засиллю посередніх керівників в науки, які, в свою чергу, користуючись адміністративною владою, перешкоджали в дослідницькій роботі талановитим вченим. Все це свідчить про те, що склалася суперечність між застарілою формою організації наукової діяльності та її змістом. Сьогодні вона виступає у вигляді протистояння між проникненням в науку старих командно-адміністративних методів управління та природою наукової творчості.

Визначаючи місце інтелігенції в радянському суспільстві, можна стверджувати, що вона, як і інші соціальні групи, своєрідно обслуговувала адміністративно-командну систему. В країні, під керівництвом партійної бюрократії, склалося зневажливе ставлення до інтелігенції. Але керівництво країни розуміло, що інтелігенція потрібна суспільству, оскільки вона є генератором ідей для військово-оборонної промисловості, творцем і виразником духовної культури. Тому, з одного боку, керівна система радянського суспільства, відбиваючи своє ставлення до інтелігенції, не могла гідно оцінити її роль і значення для суспільства, а, навпаки, морально і фізично знищувала її; з іншого боку, усвідомлюючи необхідність інтелігенції, держава змушена була створювати для неї певні умови і рахуватися з нею. За це треба було служити командно-адміністративній системі, інтерпретувати та захищати її політику. Виконуючи таку соціальну роль, інтелігенція, на противагу своїй природі гуманізму і моральності, змушена була йти на компроміс зі своєю совістю та ідеалами. А та частина інтелігенції, що відмовлялася виконувати замовлення партії та уряду, користоко переслідувалася.

У другому розділі - "Науково-технічна інтелігенція, її співвідношення з інтелігенцією" - здійснюється всебічний аналіз власне науково-технічної інтелігенції, доводиться її специфіка, відмінність від інших груп інтелігенції.

Насамперед, у роботі уточнюється поняття інтелігенції, суть якого не досить точно відтворена у нашій філософській літературі. Дослідженням встановлено, що під науково-технічною інтелі-

генцією розуміється професійна група, до якої належать спеціалісти, що займаються кваліфікованою і висококваліфікованою розумовою працею. Функціональним змістом цієї праці є наукові дослідження і розробки, кінцева мета яких — розвиток техніки, впровадження її у матеріальне і духовне виробництво.

Основними критеріями виділення науково-технічної інтелігенції серед інтелігенції в цілому є, на думку дисертанта, ознаки, що конкретизують її місце у суспільному розподілі праці, як різновиді розумової, а саме: фундаментальні та прикладні дослідження, проєктування і розробка технічних проблем виробничої та невиробничої сфер, високий рівень кваліфікації.

Визначаються також особливості науково-технічної інтелігенції у порівнянні з іншими групами, суть яких полягає в тому, що вона:

- безпосередньо пов'язана з розвитком науково-технічного прогресу, військово-промислового;
- до її складу належить ерудована, науково освічена частина інтелігенції з високим питомим вмістом і чисельністю кадрів високої кваліфікації: академіків, докторів, кандидатів;
- перебуває у взаємовідносинах з робітничим класом як основною виробничою силою суспільства, за допомогою якого впроваджує й матеріалізує створені нею ідеї;
- відіграє найбільш важливу роль у підготовці кадрів та підвищенні кваліфікації спеціалістів для народного господарства, науки і техніки, виробництва;
- є тією частиною інтелігенції, що швидко зростає, її темпи росту випереджають зростання інших груп інтелігенції.

У дисертації доводиться, що виділення науково-технічної інтелігенції було природним наслідком розвитку суспільства, суспільного виробництва, появи і розквіту такої галузі наукового знання, як технічне. У діяльності науково-технічної інтелігенції виділяються її ті об'єктивні умови, від яких залежить її розвиток. Насамперед, такою умовою є безпосередній зв'язок з науково-технічним прогресом, який ґрунтується на діяльності цього шару інтелігенції. Через цей чинник визначається її специфіка і надзвичайно важлива роль у суспільстві: розвивавши науково-технічний прогрес, науково-технічна інтелігенція тим самим безпосередньо бере участь у перетворенні та вдосконаленні суспільства.

В дисертації досліджуються функції науково-технічної інтелігенції, які слід класифікувати за двома напрямками: загаль-

ні, які об'єднують всю інтелігенцію як єдиний соціальний шар, та специфічні, що виконує певна професійна група інтелігенції. Кожна група інтелігенції виконує загальні функції своїми особливими, специфічними засобами, у своїй особливій формі, у своїх специфічних функціях. Оскільки науково-технічна інтелігенція є складною групою, куди входять вчені, конструктори, проєктувальники, тому з урахуванням цього, специфічні функції неоднакові для різних категорій. Але всі вони підкоряються одному завданню: розвивати науково-технічний прогрес, забезпечувати технологічне переоснадування, рішуче впливати на перетворення науки у безпосередньо продуктивну силу.

Загальними функціями науково-технічної інтелігенції є: суспільно-політична, організаторсько-керівна, культурологічна, науково-просвітницька.

У розвитку науково-технічної інтелігенції виділяється професійна відособленість, що прогресує поряд з її соціальною інтеграцією як з іншими групами інтелігенції, так і з іншими класами і соціальними групами. Вона поступово зростає, що впливає із відомою закономірністю диференціації та інтеграції науки, а також спеціалізації та кооперації виробництва. Разом з тим, виділяється тенденція випередження зростання її чисельності відносно до інших груп інтелігенції. Вона впливає із закону зростання маси й долі розумової праці у суспільному виробництві, перетворення науково-дослідницької праці у різновид галузь матеріального виробництва. В дисертації аналізується розвиток чисельності науково-технічної інтелігенції протягом усього етапу розвитку радянської державності.

Загальний розвиток кадрового потенціалу науково-технічної інтелігенції можна характеризувати так: на початковій стадії основу склали кадри видатних вчених, сформовані ще до революції, які очолювали радянську науку. Перехід до наступної стадії був відзначений бурхливим розвитком її чисельності, заміною, впорядкуванням набутого. До науки прийшли тисячі недостатньо підготовлених кадрів для наукової діяльності (аспірантура, стажування), вводяться наукові ступені, кваліфікаційні ділення. Відновлений після війни екстенсивний зріст призвів до того, що наукова діяльність перетворилася в одну з масових професій, але при цьому знизився її престиж. І навпаки, зниження темпів зростання чисельності науково-технічної інтелігенції в середині 70-х років привело до негативних, застійних явищ. Сучасну стадію від-

різняє перехід від кількісного до переважно якісного розвитку кадрового потенціалу науково-технічної інтелігенції. Розпочинається врегулювання структури за віком, формування механізму, який міг би забезпечити приплив робітників, більш здібних до наукової роботи.

В цілому, науково-технічна інтелігенція займає зараз центральне місце серед інтелігенції як у чисельному складі, так і в значенні її діяльності, роль якої непомірно зростає.

У третьому розділі - "Науково-технічна інтелігенція в технотронау еру" - дисертант обґрунтовує ідею, що в колишньому Радянському Союзі чи в нинішній спілдружності СНД а соціальна група науково-технічної інтелігенції, що за своїм інтелектуальним потенціалом випереджає рівень суспільного розвитку. В 70-ті роки вчені повідомили, що західний світ вступає в епоху постіндустріального суспільства, в якому розвиток науки і техніки пов'язується з якісним перетворенням наявних виробничих сил на основі перетворення науки у безпосередню продуктивну силу, тобто наукові знання стають невід'ємним компонентом практично кожного зайнятого у процесі виробництва, а управління виробництвом, технологічними процесами можливе лише на основі науки.

На думку американського футуролога О.Тоффлера, ми зараз знаходимося на "третьій хвилі" - у фазі інформаційно-технологічного суспільства, коли основний ресурс вже не капітал, а інформація і технологія. За таких умов, безперечно, зростає, по-перше, роль сфери послуг, по-друге, розумової праці, яка значно змінює обличчя суспільства. Безперечно, що сучасні заходи передачі інформації і "комп'ютерна революція" мають могутній вплив не тільки на економічну діяльність, але й на інші сфери людського життя. Усі ці дійсно масштабні зміри створять принципово нову цивілізацію, нову еру, тобто якісно іншу у порівнянні з колишньою цілісністю матеріального і духовного життя людей.

Автор простежує думку про те, що радянське суспільство завдяки славилися плеядою видатних вчених світового рівня, які зробили багато великих відкриттів. На підтвердження цього в роботі наводяться деякі дані про ці відкриття.

Вагомим аргументом наявності наукового потенціалу у радянському суспільстві є факт створення військово-промислового комплексу, де зосереджені кращі наукові кадри і де впроваджується найпередовіша технологія. На жаль, оборонна промисловість з її повною засекреченістю не могла передавати свої науково-технічні

досягнення цивільним галузям народного господарства. Конверсія, що здійснюється сьогодні, може це зробити.

Тому, з одного боку, має рацію вчений З.Базинський, який стверджує, що весь західний світ трансформується, постійно переходить від індустріального до постіндустріального суспільства. Для східноєвропейських же країн та республік бывшего Союзу перехід у майбутнє постіндустріальне суспільство, органічне включення у світову цивілізацію буде досить болісним і довгим. З іншого боку, наявний потенціал науково-технічної інтелігенції та наслідки її відкриттів у фундаментальних і прикладних дослідженнях дозволяють зробити висновок про те, що діяльність цієї соціальної групи знаходиться на рівні світових стандартів. Тому для суспільства важливим завданням залишається зберегти і примножити цей потенціал.

Науково-технічна інтелігенція не лише являє собою потенціал, який здатний удосконалити суспільство до рівня індустріально розвинутого, але вона є й тією соціальною групою, що забезпечить і сам перехід до цієї стадії, прийнявши безпосередню участь в управлінні на цьому етапі.

Великих збитків завдає радянській економіці управлінська безграмотність. Маючи мільйони управліців, країна страждає у зв'язку з відсутністю кваліфікованої науково-технічної експертизи, браку професіоналів-менеджерів. Загальна некомпетентність, засилля налі впрофесіоналів, монополізи у науково-технічній сфері - причини недосконалості радянської системи управління.

Для здійснення переходу до постіндустріального суспільства необхідний свідомий вибір адекватних інструментів як для економічної сфери, так і для сфери політики, культури. На нашу думку, вибір таких інструментів не може обійтися без науково-технічної інтелігенції. Одним з таких інструментів є використання наукової раціональності та економічної ефективності, сконцентрованих у технократичному управлінні.

Технократизм можна розглядати як практичний інструмент економічної політики, який приніс західним країнам у середині ХХ сторіччя значні результати. Західні країни, спираючись на технократичні принципи в економіці, змогли у 50-70-ті роки досягти такої височини, до якої ми зараз тільки намагаємося дійти: наситити ринок добротними товарами, підняти економічну ефективність виробництва, в тому числі і за рахунок людського фактору, досягти високого рівня і якості життя більшості самодіяльного населення.

ня.

Тобто, таке розуміння відрізняється від того, яке було розповсюджене в радянському суспільстві, де так звана технократизація торчалася перш за все партійного апарату, партійної роботи, політики на зміцнення позицій органів партії у керівництві народним господарством.

Сучасний технократизм можна розглядати з різних точок зору. Як ідеологія управлінської еліти, що гіпертрофує технічні можливості вирішення соціальних проблем і абсолютизує роль науково-технічних експертів у соціальному управлінні, такий технократизм для нашого суспільства неприйнятний. Як інструмент практичної економічної політики, що базується на цінностях наукової раціональності і технічної експертизи, технократизм на певному етапі сприяє вирішенню важливих проблем економічного розвитку, технічного прогресу, підвищенню управлінської культури, впровадженню науково-технічних інновацій у виробництво, незалежно від пануючої політичної системи. У цьому плані він може використовуватися радянським суспільством як економічний важіль оновлення економіки.

Так звана технократична свідомість, що розвинулася у радянському суспільстві, не має під собою серйозного технологічного і соціального фундаменту, скоріше, це ідеологічний світ, що відтворює трагічну суперечливість соціально-політичного і техніко-економічного розвитку радянського командно-адміністративного соціалізму. В наш час технократична свідомість на Заході уособлює раціоналістичний спосіб вирішення соціальних проблем, що пов'язується в літературі перш за все з індустріальним суспільством. Технократична свідомість трактується як свідомість і групові (свідомість інженерів, управлінців, технічних спеціалістів), і суспільна (свідомість широких шарів американського суспільства, схильних до визнання провідної ролі науково-технічних спеціалістів) в управлінні суспільством на шляху до звеличення соціальних можливостей використання досягнень сучасної технології. Такий тип управління необхідно взяти на озброєння нашому суспільству. Необхідна переоцінка стереотипних уявлень про технократизм та його взаємовідносини з гуманізмом, що склалися у нашому суспільстві, співставлення цінностей технократизму із загальнолюдськими цінностями у широкому соціокультурному контексті.

Практичне впровадження елементів технократичного управлін-

ня, що перш за все спирається на наукову експертизу, дало б змогу радянському суспільству досягти рівня більш розвинених у техніко-індустріальному відношенні західних країн за умов технології і наблизило б еру комп'ютеризації та інформатика.

Технократичні принципи управління здатні зрештою перетворити радянську економічну систему прийнятливою до науково-технічного прогресу, до світового ринку, підняти рівень технологічної дисципліни, раціональному використанню засобів виробництва. Технократичні принципи управління необхідно поєднувати з радикальною економічною реформою, переходом до ринку.

Тобто, на шляху оновлення і розвитку суспільства необхідно сполучати наукову раціональність, високопрофесійну науково-технічну експертизу та економічну ефективність, у поєднанні технократичної та демократичної раціоналізації, у пріоритеті гуманістичних орієнтирів технотронної цивілізації. І в основі цього просунення повинна знаходитися діяльність науково-технічної інтелігенції, яка може забезпечити сферу управління висококваліфікованими спеціалістами щодо розробки науково-технічної експертизи, прийняття рішень і, перебуваючи в управлінні, сприяти впровадженню своїх же знань у виробництво, економіку.

У розділі аналізується ще одна проблема. З приходом нової ери - технотронної, з підвищенням ролі науково-технічної інтелігенції виникає і нова проблема. Поступово збільшується залежність існування людини від науково-технічного прогресу, що робить науку, наукову діяльність і моральність однією з важливих суттєвих проблем усієї сучасної світової культури. Науково-технічна діяльність втрачає деякі риси культури, вона залишається з притаманними їй проблемами, створює свою методологію, філософію, культуру, що неминуче веде її до відчуження та ізоляції від загально-методологічних цінностей, від культури як такої. Звісно, диференціація сфер дослідження, проектування необхідна і корисна. Але при диференціації не повинний губитися цілісний культурний контекст.

Могутність сучасної науки, неоднозначні можливості практичного використання наукових результатів привели її до того небезпечного рубежу, коли життя і смерть усього людства можуть залежати від невеликої групи людей, і тому вченому, особливо у кризових ситуаціях, слід робити моральний вибір. Перед вченим постають вічні питання про зв'язок істини і людських цінностей, здій-

відношення мети наукової творчості і смислу людського буття, обійти які у складній, "драматичній" динаміці ХХ століття просто неможливо.

Діяльність науково-технічної інтелігенції у сучасну епоху мусить здійснюватися переорієнтацією в бік гуманістичних цінностей: наука має служити суспільству, здійснювати свою цивілізаторську місію у відношенні до всього людства. Саме в процесі діяльності науково-технічної інтелігенції простежуються можливості наслідків реалізації прогресу під кутом зору гуманістичних цінностей і вирішення глобальних проблем сучасності.

Бсі ці обставини обумовлюють необхідність підготовки творчого типу робітника, а не просто виконавця, з якісно новим рівнем професійної та загальнокультурної підготовки, новим типом мислення та ціннісних орієнтацій, спрямованих на урозуміння не тільки вузькопрофесійних, але й загальнолюдських цінностей. Ця задача може бути виконана в умовах перебування вищої школи в плані підготовки спеціалістів. Особливо це стосується технічних вузів, де ведеться формування майбутніх представників науково-технічної інтелігенції.

У висновках коротко викладені основні підсумки та намічені напрямки подальшого дослідження.

По темі дисертаційного дослідження надруковані такі праці:

1. Пинка А.В. Определение отряда научно-технической интеллигенции // Пути перестройки идейно-политического воспитания научно-технической интеллигенции: Тез. науч.-практ. конф. - Харьков, 1969. - С.37.

2 Пинка Г.В. Техніка в контексті культури // Тези конференції професорсько-викладацького складу Харківського Інституту культури за підсумками науково-творчої роботи за 1991 р. - Харків, 1992. - С.11-12.

3. Пинка А.В. Феномен техники, ее роль в современном обществе: Дел. ИНИОН РАН, 1992. - II с.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ГІШИНКА Ганна Василівна

НАУКОВО-ТЕХНІЧНА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН  
РАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

09.00.11 - соціальна філософія

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня  
кандидата філософських наук

Відповідальний за випуск  
доктор філософських наук,  
професор

*Володимир*  
В.С. ЮЛКАРІОВ

Підп. до друку 16.03.93. Формат 60 x 841/16. Папір для офс. др.  
Друк офс. Обл.-вид. арк. 1,0 Тираж 120 прим. Зам. № 3.  
Безкоштовно.

ХДІА, ЗІ0003, Харків-3, Бурсацький узвіз, 4

Ротапринт ХДІА



465092

AB 27.131

**AB 27.131**